

dr hab. Paweł Bąk prof. UR
Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytet Rzeszowski

**Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Kamili Kosturek-Dybaś
pt. „Phraseologische Modifikationen in Presstexten am Beispiel von
deutschen und polnischen Zeitschriftenartikeln – eine kontrastive
Untersuchung“**

Celem przedłożonej do oceny pracy jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie o częstotliwość występowania modyfikacji frazeologicznych we współczesnym języku polskim i niemieckim, o formę, a także o funkcje owych modyfikacji w tekstach prasowych. Zamiarem Autorki jest zbadanie zagadnienia na podstawie analizy korpusu tekstów prasowych pochodzących z poczytnych tygodników *Der Spiegel* oraz *Polityka*. Praca opiera się na typologii frazeologizmów zaproponowanych głównie przez frazeologów, Burgera (1982), Wotjak (1992), Elspaßa (1998), sięga jednak również do rozważań m.in. Miedera (1978) czy Palma (1995) oraz badaczy innowacji frazeologicznych. Efektem rozprawy jest typologia poszerzona o wypracowane przez Autorkę w ramach analizy własne klasy modyfikacji frazeologizmów.

Praca składa się z 4 właściwych rozdziałów, poprzedzonych wprowadzeniem zawierającym uwagi dotyczące struktury pracy oraz charakterystykę korpusu tekstów prasowych ze wspomnianych tygodników, w których występują badane modyfikacje frazeologiczne. Całość uzupełniona została streszczeniem w języku niemieckim i polskim, spisem użytych w pracy skrótów i tabeli, bibliografią, a także aneksem zawierającym fragmenty tekstów podzielone na klasy występujących w nich modyfikacji frazeologicznych.

Rozdział pierwszy przedstawia ewolucję refleksji w zakresie frazeologii, historię badań i ewolucję sposobu podejścia do frazeologizmów. Sporo miejsca poświęcono tu określeniu przedmiotu badań, zdefiniowaniu frazeologizmu oraz omówieniu cech związków frazeologicznych. Na podstawie literatury przedmiotu przytoczono i omówiono m.in. polileksykalność, stabilność czy idiomatyczność. Frazeologizm w ujęciu Autorki jawi się jako utrwalony zwyczajowo względnie stabilny związek wyrazowy, którego znaczenia nie

można w całości wyprowadzić ze znaczeń jego części składowych. Frazeologizm jest rozumiany szeroko, dzięki czemu wśród badanych frazeologizmów znaleźć mogły się również przysłowia, sentencje, skrzydlate słowa, a nawet tytuły książek czy utworów muzycznych. Na końcu rozdziału pierwszego zarysowane zostały problemy semantycznego opisu frazeologizmów oraz klasyfikacje trwałych związków wyrazowych w ujęciu Fleischera (1982) i Burgera (2003).

Mgr Kamila Kosturek-Dybaś stwierdza pewne trudności w orientowaniu się w definicjach, które proponuje literatura, obserwuje swoisty chaos w zakresie istniejących metodologii, próbując jednocześnie wybrać najbardziej adekwatne dla opisu badanego zjawiska podejście. Dokonuje pod tym względem właściwego wyboru sprawdzonych modeli Burgera (1982) oraz Fleischera (2003) – wyboru, który skądinąd charakteryzuje wiele prac z zakresu frazeologii. Za ważną część rozdziału uznać należy refleksję na temat kreatywności oraz intencji autorów modyfikacji frazeologicznych.

Dywagacje o charakterze ekskursu zawiera rozdział drugi, w którym Autorka zwraca uwagę na problematykę intertekstualności, omawiając ją z perspektywy filozoficzno-antropologicznej. Podkreśla fakt, iż w naturze człowieka leży pewna skłonność do posługiwania się dwuznacznością wyrażeń. W rozdziale tym znajdziemy rozważania dotyczące granicy pomiędzy wariantem a modyfikacją frazeologizmu. Doktorantka próbuje też ustalić różnice pomiędzy modyfikacją a błędnym posługiwaniem się frazeologizmami. Zauważa, że to ostatnie wynika najczęściej z niedostatecznej znajomości frazeologii. Wróćmy do kategorii wariantu frazeologizmu: w literaturze przedmiotu problem ten zwykle traktowany jest nieco po macoszemu. Dzieje się tak najprawdopodobniej z uwagi na wyróżniane przez większość autorów konstytutywne cechy frazeologizmów. Istnienie wariantu frazeologizmu mogłoby w pewnym sensie stanowić ich zaprzeczenie (tj. zakwestionowanie cechy stabilności). To pewien paradoks. Kwestia ta jest istotna w dyskusji na temat modyfikacji frazeologizmów. Autorka nie uchyla się od zabrania głosu w dyskusji na ten temat. Treści te – przypomnijmy – stanowią główną część rozdziału drugiego. W części pracy pt. „Zum Aufbau der Arbeit” na stronie 8 warto zasygnalizować ten fakt jednoznacznie, poprzez przeniesienie opisu problematyki rozdziału drugiego (zawartego na stronie 8 w wersach 6–17) do kolejnego akapitu, w którym Autorka ten właśnie rozdział omawia. Opis ten pozostaje bowiem w akapicie przedstawiającym rozdział 3. Jest to w zasadzie uwaga o charakterze edytorskim, ta drobna korekta mogłaby jednak mieć wpływ na większą jasność owego opisu (tzn. opisu treści rozdziałów pracy – na stronie 8).

Rozdział trzeci rozpoczyna się od przeglądu niemieckojęzycznych, a następnie polskojęzycznych prac na temat modyfikacji frazeologicznych, koncentrując się na typach modyfikacji stwierdzonych w przeanalizowanym korpusie. Rozróżnione zostają tu dwa główne rodzaje modyfikacji, zewnętrz- i wewnątrzfrasowe (*wendungsexterne / wendungsinterne Modifikationen*), które następnie poddawane są bardziej szczegółowej klasyfikacji. Typologię opartą na dostępnej literaturze przedmiotu Autorka uzupełnia o pewne kolejne rodzaje modyfikacji stwierdzane przez nią w korpusie.

Podstawową rolę dla rozdziału czwartego pracy stanowią potencjalne funkcje, które spełniane być mogą przez modyfikacje frazeologizmów, są to przede wszystkim funkcje pragmatyczne (dotyczące wspierania intencji nadawcy) oraz tekstowe (porządkujące i spajające strukturę tekstu).

W kończącym pracę podsumowaniu dokonana została wyczerpująca interpretacja wyników analizy jakościowej i ilościowej przykładów. Przedstawiona została tu liczba poszczególnych modyfikacji obydwu części korpusu (polskiej i niemieckiej), faktyczne i wyrażone liczbowo (bądź procentowo) wykorzystanie potencjału modyfikacji frazeologizmów. Szczególną uwagę Autorka zwraca na oryginalność, indywidualny charakter modyfikacji jako przejaw kreatywności autora.

Korpus obejmuje 329 modyfikacji frazeologizmów pochodzących z 15 numerów tygodnika *Der Spiegel* i 16 zeszytów *Polityki* z okresu od stycznia 2013 do marca 2014 roku. Dobór obydwu równie opiniotwórczych tytułów jest właściwy, pisma odpowiadają sobie pod wieloma względami, w tym odnośnie profilu czytelnika. W rozprawie zachowana jest równowaga co do proporcji zebranych przykładów. Słusznie z analizy wykluczone zostały teksty reklamowe, wyłączone ze względu na ich ewidentnie perswazyjny charakter oraz odmienną strukturę tekstów i ich formę graficzną.

W analizie stwierdzono innowacje określane przez Autorkę jako zewnętrz- i wewnątrzfrasowe (*wendungsexterne / wendungsinterne Modifikationen*). Najczęściej występującym rodzajem wewnątrzfrasowych modyfikacji frazeologicznych odnotowana zostaje substytucja oraz ekspansja. W badanych tekstach niemieckojęzycznych substytucję stwierdzono w 9,7%, zaś ekspansję w 8,8% wszystkich przykładów. Odwrotną relację wykazuje analiza polskich przykładów, w których z wynikiem 12,2% przeważa substytucja, ekspansja występuje natomiast w 9,1% przypadków. Spośród istotnych spostrzeżeń poczynionych w analizie wymienić warto występującą często ekspansję realizowaną za

sprawą przydawki przymiotnikowej – zarówno w tekstach polskich (19,4%), jak i niemieckich (11,4%). Fakt podwójnej ekspansji w języku niemieckim Autorka trafnie tłumaczy przyczynami natury systemowej (dotyczącej specyfiki słowotwórstwa). Zjawisko podwójnej ekspansji ma miejsce za sprawą złożenia utworzonego przez dodanie wyrazu określającego. Poza wymienionymi wyżej obydwojoma rodzajami modyfikacji, substytucją i ekspansją, Autorka stwierdziła ponadto redukcję, modyfikacje gramatyczne (morfologiczne i syntaktyczne), separację (oddzielenie jednego z komponentów frazeologicznych) czy nominalizację komponentu frazeologizmu. Cenne są poczynione tu obserwacje dotyczące frekwencji innowacji w obydwu językach. Wśród wyróżnionych modyfikacji na uwagę zasługuje okazjonalizm frazeologiczny. W analizie wykazano częste innowacje mieszane, np. występującą jednocześnie i redukcję, i substytucję. Jako mniej liczne Autorka odnotowuje modyfikacje zewnątrzfrazowe (11,6% spośród wszystkich przykładów), w przypadku których istotną rolę odgrywa kontekst, wymienia aktualizację jednego z dwóch możliwych znaczeń, defrazeologizację (literalizację), ponowne podjęcie komponentu, komponentów lub części komponentu frazeologizmu. W przypadku tych ostatnich osadzenie elementu poza frazeologizmem pozwala osiągnąć efekt zaskoczenia.

Doktorantka poza omówieniem typów modyfikacji frazeologicznych podejmuje się próby zgłębienia i przedstawienia funkcji badanych modyfikacji. Mają one charakter pragmatyczny lub pełnią rolę w konstruowaniu tekstu. Zamiarem badaczki nie jest przypisanie każdej odnotowanej modyfikacji określonej funkcji, lecz raczej stwierdzenie ogólnego potencjału możliwości innowacji w zakresie badanej tu frazeologii. Wydaje się to być uzasadnione zwłaszcza ze względu na polifunkcyjny charakter występujących w tekstach modyfikacji, tj. pełnienie przez nie kilku funkcji jednocześnie. Są wśród nich m.in. wyrażenie ironii, funkcja humorystyczna, wyrażenie nastawienia użytkownika języka do omawianych faktów, funkcja komentarza, wywieranie wpływu na czytelnika, przyciąganie jego uwagi czy też skierowanie jej na pewne aspekty. Poza funkcjami pragmatycznymi modyfikacje odgrywają dużą rolę w konstruowaniu tekstu, co dotyczy na przykład wprowadzenia do tematu i podtematu, jego rozwinięcia, doprecyzowania argumentacji, streszczenia tekstu, poruszania się między tematami lub jego fragmentami czy też opatrzenia tekstu swoistą ramą. Przedsięwzięciem z pozoru łatwym okazuje się być zadanie Autorki starającej się rozpoznać funkcje modyfikacji z uwagi na ich umiejscowienie w tekstach. Już w przypadku zlokalizowanych w nagłówkach modyfikacjach nasuwa się bowiem pytanie o to, czy poza funkcją wprowadzenia do tematu nie ujawniają się w nich równocześnie inne funkcje,

zwłaszcza o charakterze pragmatycznym. Pragnąłbym poznać opinię Doktorantki dotyczącą tego pytania.

Za naprawdę inspirującą można uznać poruszoną w pracy obok literalizacji (demetaforyzacji) możliwość metaforyzacji znaczeń frazeologizmów. W przypadku idiomów metaforycznych w literaturze przedmiotu jako najczęstsza spośród (łatwiejszych do stwierdzenia) form modyfikacji odnotowywana jest zwykle literalizacja. W tym kontekście przywołam uzasadnioną wątpliwość Autorki, która słusznie nie podejmuje się jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o to, które znaczenie, dosłowne czy metaforyczne odgrywa w grze słownej większą rolę (kwestia ta dotyczy przykładu *mafia da popalić*). Pytanie o to mogłoby sprawiać wrażenie próby rozstrzygnięcia kwestii: co było pierwsze – jajko czy kura. Podkreślić należy jednak, że w tej dyskusji pytanie o prymarny charakter metafor i niemetafor może być inspirujące dla ogólnej refleksji na temat istoty języka, semantyki oraz pragmatyzacji metafor.

Przejdźmy do uwag podsumowujących i oceny pracy. Przedłożona do recenzji dysertacja jest spójna, napisana bezbłędnym oraz klarownym językiem niemieckim. Poza wspomnianą uwagą dotyczącą struktury (jednego) akapitu w opisie rozdziałów pracy (na str. 8) nie mam żadnych zastrzeżeń, nie tylko odnośnie strony edytorskiej. Pod względem merytorycznym rozprawę cechuje poprawność, kompletność tez, a przede wszystkim konsekwencja metodologiczna. Autorka potwierdza swą umiejętność prowadzenia analizy. Umożliwia to wyciągnięcie ciekawych wniosków i – co odnotowałem już wyżej w kontekście literalizacji – może stanowić asumpt do dalszej dyskusji na temat kreatywności użytkowników języka polskiego i niemieckiego.

Podsumowując recenzję pragnę stwierdzić, że rozprawa doktorska Pani Kamili Kosturek-Dybaś jest rozprawą jak najbardziej wartościową, cechuje ją wysoki poziom merytoryczny i wartość poznawcza. Autorka dysertacji wykazała się bardzo dobrą znajomością problemu, orientacją w literaturze, umiejętnością prowadzenia wywodu, przeprowadzenia analizy i zaprezentowania jej rezultatów i wniosków. Szczególnie cennym jest fakt, że Autorka opierając się na typologiach zaczerpniętych z literatury, proponuje własne kategorie, uzasadniając ich wprowadzenie.

W związku z powyższym z pełnym przekonaniem stwierdzam, że przedłożona mi do oceny dysertacja pt. „Phraseologische Modifikationen von deutschen und polnischen Zeitschriftenartikeln – eine kontrastive Analyse” spełnia warunki stawiane przez ustawę

rozprawom doktorskim, dlatego bez zastrzeżeń opowiadam się za dopuszczeniem Pani magister Kamili Kosturek-Dybaś do kolejnych etapów przewodu doktorskiego na Wydziale Filologicznym na Uniwersytecie Rzeszowskim.

Rzeszów, dn. 20.02.2017 r.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Paweł Bąk', written in a cursive style.

/dr hab. Paweł Bąk, prof. UR/